

Boér Hunor

Orbaiszék és a Székely Nemzeti Múzeum

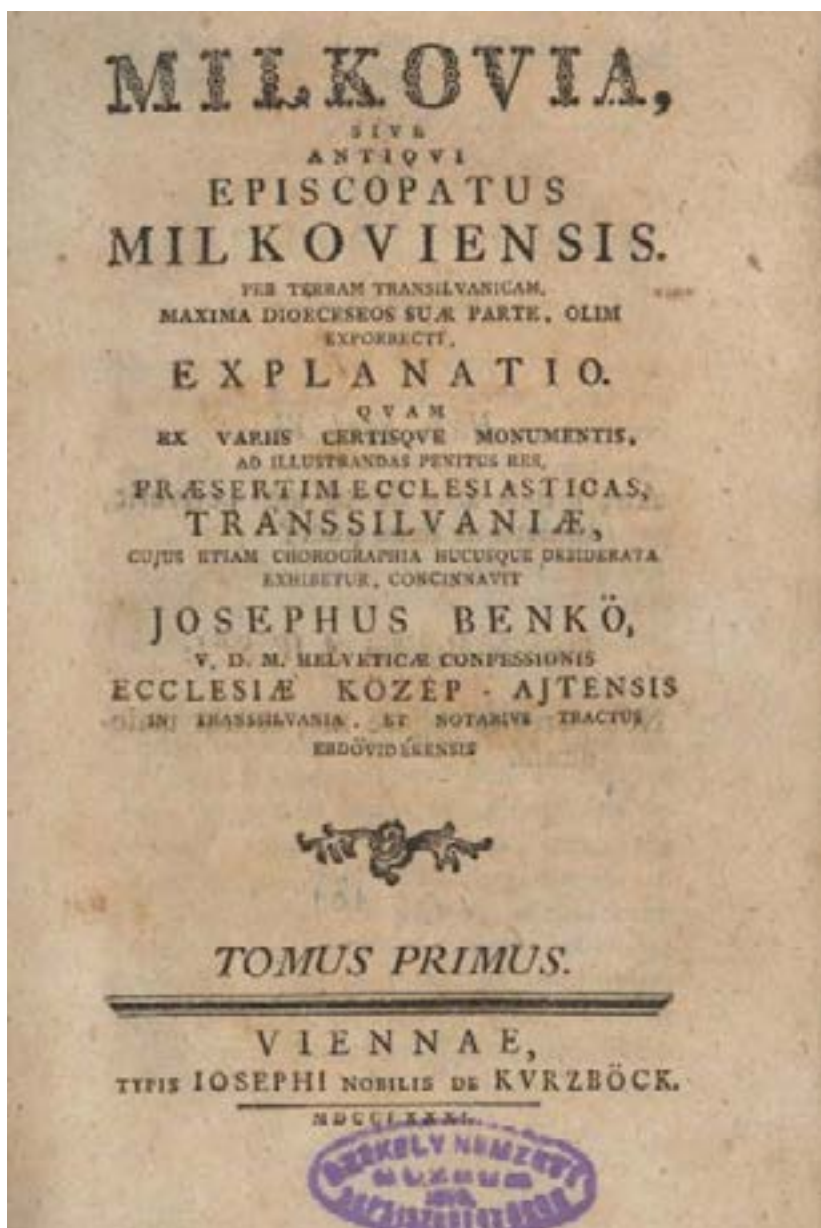
Illő a köszönő szóval kezdeni: e rövid összeállítást bemutatni is a 2007. július 4-i és az augusztus 17-i zabolai rendezvények (*Fiatal néprajzkutatók IV. konferenciája; Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*) nyújtottak alkalmat. Köszönet érte a szervezőknek, akik joggal gondolták, hogy e kistérség múltjának és jelenének a néprajzos, a történész, a társadalomkutató által megfogalmazható szakmai kérdései – részben az egész alapon – sokkal általánosabb tanulságokkal szembeállíthatnak. Ha tanulmánynak nem is tekinthető, az alábbi összeállítás remélhetőleg ugyancsak érzékeltetni képes – a Székely Nemzeti Múzeum könyvtári gyűjteményei alapján – a Múzeum és Orbaiszék gazdag kapcsolatát.

1. Térség, intézmény, történetek

Ahogy számos más területen, egy térség kutatásában is meghatározóak a rá vonatkozó források gyűjtőhelyei, valamint a források bővítését és feldolgozását megvalósító kutatóhelyek. Orbaiszék esetében a Székely Nemzeti Múzeum mindkét vonatkozásban kiemelt helyet foglal el a maga 130 évet meghaladó szakmai hozzájárulásával.

1.1. A térség és története

Már a konferencia nevében szereplő *Orbaiszék* mibenléte, az általa jelölt történeti földrajzi és társadalomtörténeti tartalom könyvtári források igénybevétele kéri. Orbaiszék alatt érthetjük ugyan leszűkítve a mai Kovászna megye másfél tucat magyar települése által meghatározott néprajzi kistáját, de ismeretes, hogy a fogalom sokkal összetettebb. A szakirodalom megegyezik abban, hogy a név korábbi, 1224 előtti székely településterületre utal, a Székás vízgyűjtőjében található mai Szászorbóra (Gârbova). Háromszék többi részével szemben az adja a terület különlegességét, hogy egyházai nem szerepelnek az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékekben. Régi feltevés, hogy ezek a többi székelyföldi egyházzal ellentétben ekkor nem az erdélyi püspökséghez, hanem a Kárpátokon túlra kiterjedő milikóihoz tartoztak. Orbaiszék (1a., 1b. ábra) mindenesetre a székely Háromszék egyik alegségeként szerepel a 16. század végétől, és mint hivatalos közigazgatási megnevezés csak az 1870-es években tűnik el (2a., 2b. ábra).

1a. ábra Benkő József Milkoviája és Orbaiszék behatárolása a második kötetében

EPISCOPATUS MILKOVIANENSIS. 1727

bantur reperte his in Ecclesiis Personæ
7089, quarum Mares 3566, Femine 3523,
erant.

PARTICULA VI.

DE SEDE ORBAI.

§. LXXI.

SEDES ORBAI, Hungaris *Orbai Szék*, duobus admodum milliariis in longitudinem æque ac latitudinem porrecta, interiore sui parte, qua pagi consistunt, campestris tota, rivisque ex *Geleutze, Kováczna*, cet. in Nigrum amnem (*Fekete ügy*) delabentibus humectata, exteriori vero, qua Valachiam respicit, silvis ac tesquis horrida; ab *aquilone* fluvio *Fekete-ügy*, Sedem *Kézdi* ab hac dividente, ab oriente eadem *Kézdiensi* regione & alpibus *Moldaviam* versus recedentibus, ab *austro* alpinis similiter montibus, terreno *Bozza* (§. LXI.) incumbentibus, & *Valachiam* transalpinam submoventibus ab *occidente* provincia *Sepsiensi*, coercetur.

Orbaiensi huic regioni, quam male nonnulli *Orbaicensem* vocant, non, ut quidam putant.

H 5

puta-

1b. ábra Benkő József Milkoviája és Orbaiszék behatárolása a második kötetében

17
KÉZDI FŐKÖRSZÉK.
1) Felső Járás. 17 helység, 41,236 l.
Abnás, Alsó-Torja, Bócsfalva, Csomortány, Esztelnek, Felső-Torja, Kézdi-Mártonos, Kurtapaták, Lomhány, Nyugod, Oronfalva, Osóda, Polyan, Sőrőfalva, Szászfalu, Szent-Katalina, Szent-Lélek.
2) Alsó Járás. 14 helység, 9,304 l.
Álbis, Alsó-Csornátos, Bita, Dálnok, Felső-Csornátos, Futásfalva, Hatolyka, Harsfalva, Lócsfalva, Makso, Márkosfalva, Mátonfalva, Matásfalva, Várhegy.
ORBAI FŐKÖRSZÉK.
1) Felső Járás. 9 helység, 6039 l.
Celenze, Harány, Hillp, Incecsfalva, Kovácsza, Pávu, Petőfalva, Tamisfalva, Zabolá.
2) Alsó Járás. 7 helység, 1,697 l.
Barátos, Csófalva, Fákó, Papolcz, Szárcsa, Telek, Zágon.
MIKLÓSVÁRI FŐKÖRSZÉK. 10 helység, 6710 l.
Baróth, Bódos, Böbös, Köpecz, Közép-Ajta, Miklósvár, Nagy-Ajta, Sepsi-Bacson, Szász-Ajta, Úvegcsür.
XVIII.
Aranyos-szék.
Területe $5\frac{1}{2}$ ¹⁰⁰⁰ / ₁₀₀₀ négyzet. mé. 15,370 l.
1) Felső Járás. 10 helység, 8,813 l.
Alsó-szt.-Mihályfalva, Bányon, Cagréz, Felső-szt.-Mihályfalva, Felső-Sosfalva, Keresed, Kövend, Mészö, Rákos, Várfalva.
2) Alsó Járás. 12 helység, 9,557 l.
Csikó, Dombró, Felvincz, Harasztos, Hédas, Inokfalva, Kocsárd, Mohás, Örményes, Polyan, Székely-Földvár, Veresmart.
XIX.
Szeben-szék.
Területe $40\frac{1}{2}$ ¹⁰⁰⁰ / ₁₀₀₀ négyzet. m. 53 helység, 95,116 l.
Alsó-Szeben, Apátfalva, Boicza, Bolkicz, pr. Bongárd, Czód, Dolmán, Felek, Felső-Szeben, Fenyőfalva, Földvár, Gállyás, Guraró, Hermány, Kakasfalva, Kákova, Kerek, Kermatény-Szilget, Kis-Csőr, Kis-Dizsnád, Kis-Ekemenő, Kis-Torony, Kolon, Mese, Miklóstelke, Moh, Nagy-Csőr, Nagy-Dizsnád, Nagy-Ekemenő, Nagy-Szeben, Omás, Orliáh, Paplaka, Porcosod, Rasinár, Rész, Rossz-Csőr, Sullenberk, Söve, Szakadát, Szász-Kerostár, Szász-Ujfalu, Szalándok, Szellistye, Szent-Erzsébet, Szocsel, pr. Söbiel, Talmács, Talmacsel, Teliska, Válya, Veresmart, Vurpod.
Jegyzés. Szebenszék 8 helyjegyeltéger van osztva, melyek 8 szebeni igazgatás alá vannak rendelve.
3

2a. ábra Még egyszer Orbai (fiók)székként az 1861-es Gámán-féle erdélyi Helység-névtárban

<p>120</p> <p>Walachisch-Pien, l. Oláh-Pien Walachisch-Tekesz, l. Oláh-Tyúkos. Waldbütten, l. Valdbút. Wailendorf, l. Álldorf, Voldorf. Waltheimberg, l. Zsák. Walthersdorf, l. Kis-Deme-ter. Warmbach, l. Héviz. Warthe, l. Limbo. Wassid, l. Vesszéd. Weyersdorf, l. Tóhát. Weingarten, l. Vingárd.</p>	<p>Weiskirch, Weiskirchen, l. Fe-jéregyháza. Wela, l. Vajola. Wela, l. Völes. Wendenthal, l. Füzös. Wopendorf, l. Pipa. Westen, l. Vestény. Weydenbach, l. Vidambák. Windau, l. Vinda. Winzendorf, l. Alvincz. Winden, l. Vledény. Wolkendorf, l. Volhány. Wossling, l. Pusztá. Warmloch, l. Barondaka.</p>
<p>Zám, l. Zentelka. Zabov, l. Szépyúr. Zabolcs, f. orbai főkez. 1984 l. 21. 2. szék. h. ö. czr. Zagendorf, l. Szász-Czegő. Záger, l. Zógor. Zágon, f. orbai főkez. 6047 l. 21. 2. szék. h. ö. czr. Ide tartozik Sás-ka-Bodza, Orbai-Bodza, Bodasfor-duló és Ökörspatak. Zágor, n. Ród, o. Zógor, f. Ká-küllőn. tk. zágori j. 1159 l. 9. Zágra, f. Besztercevez. 970 l. 44. u. p. Naszód. 2. oláh h. ö. czr. Je-lenleg a naszódi kapitánysághoz van csatolva. Záb, f. Tordam. tk. pagocnai j. 840 l. 32. Zaipendorf, l. Szépyúr. Záizon, o. Zinis, f. Brassóv. 1128 l. 19. Zajkány, f. Hunyadm. hátszegi k. Alsopotivai j. 448 l. 77. u. p. Hátszeg. Zalákna, n. Klein-Schlatten, o. Székna, f. [F.-Fejérm. bükösi j. 617 l. 5. u. p. Medgyes. Zalány, f. Sepai főkez. olt j. 904 l. 20. u. p. S.-szit.-György. 2. szék. h. ö. czr. Zalánypatak, n. Glashütte, o.</p>	<p>Glezerie, Ávegcsár, Miklósvár főke-zs. 288 l. 20. Zalaszád, f. Hunyadm. ak. hunyadi j. 542 l. 76. u. p. V.-Hunyad. Ide tartozik Baross, pr. Zalathna, n. Klein-Schlatten, o. Zlakna, sv. A.-Fejérm. zalathnai j. 2847 l. 68. postastillomiz. Zálha, f. B.-Szolnokn. ak. szur-daki j. 459 l. 49. Zálnok, f. k.-Szolnokn. szőlő k. péteri j. 939 l. 53. u. p. Tassod. Zám, Kis-és Nagy-, f. Hunyadm. ak. guraszói j. 632 l. 73. Zám-szint-Kráj, l. Kalota-szt.-Király Zaprice, n. Haberdorf, o. Záp-ircz, f. B.-Szolnokn. ak. alparci j. 562 l. 50. Zdráholec, pr. l. Ródfalva. Zdrápec, f. Záród. brádi j. 569 l. 73. u. p. Korcsónya. Zeiden, l. Feketehalom. Zeikoschdorf, l. Koneza. Zelkfalva, o. Sztrefu, f. Hun-nyadm. tk. haszói j. 211 l. 76. u. V.-Hunyad. Zekeschdorf, l. Koneza. Zeligstadt, n. Szeligstadt, f. N.-Stakoz. 733 l. 11. u. p. N.-Sink.</p>

2b. ábra Még egyszer Orbai (fiók)székként az 1861-es Gámán-féle erdélyi Helység-névtárban

3. ábra Orbaiszék Lázár deák 1527-ben megjelent térképén (az OSzK reprodukciója alapján)

4. ábra Ignaz Müller 1769-es térképének Orbaiszékét ábrázoló részlete

5. ábra Orbaiszék az 1870-es évek elején készült Erdély-térképén

kommandó névvel, a földön a noki papok és
zágoni erdőbirtokának
álméleti térképe.

6. ábra Kommandó az 1906-os erdőbirtok-térképen

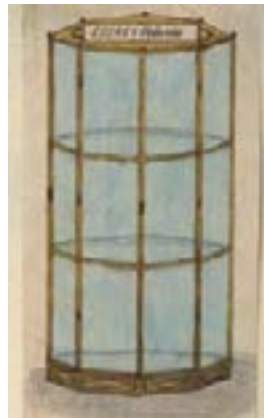
7. ábra Özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emília (Molnár István fényképét Dimény Attila azonosította)

8. ábra Az imecsfalvi Cserey-kúria (Kós Károly: Erdély kövei)

9. ábra Cserey Gyula rajza az összegyűjtés egy tárgyáról

10. ábra Vasady Gyula tárlóterve Sepsiszentgyörgyre

A másfél tucat település másrészt azt jelentené, hogy külön számoljuk az 1956 óta Zabolába olvasztott Pávát, de Kommandó 1930 óta önálló, ma halódó ipartelepét is. A térképek, helynévtárak pontosabban érzékeltetik a kistáj koronként változó valóságát. Az 1769-es Ignaz Müller-féle térképen (4. ábra) még ott szerepel Domokosfalva praedium (major, tanya). Benkő József 1779-ben is leírja még *Milkoviájában* a hasonlóképpen eltűnt hasonló Borzfalvát (1a. ábra). De Müller térképén a szék déli szélső pontja is a nagyon korai nevű Szent László-köve, és délnyugaton a Bodza vizéig terjed. Zabrató, Kraszna is megjelenik már a térképen, arra emlékeztetve, hogy a déli Bodzamező mai román települései a 18. században jönnek létre a bodolai Béli és a zágoni Mikes-birtokokon. Száz évvel későbbi térképen már a maihoz hasonló az etnikai-települési helyzet (5. ábra).

A Müller-térképen sűrűn feltüntetett havasok ugyanakkor ezek gazdasági jelentőségére figyelmeztetnek, arra, hogy nem véletlenül tolódt azóta sokkal beljebb a Kárpátokon a terület határa. A folyamat már a havaselvi török uralom idején megkezdődött, a térkép „1751-es elbitorlásról” beszél. A térképek adatai nem egyszer lényeges gazdasági-politikai mozzanatokat tárnak fel: Papucs András egy 1906-os erdőbirtokossági térkép (6. ábra) alapján hívta fel a figyelmet arra, hogy a korábbi gyulafalvi ipartelep északra, a volt határőrparancsnokság Kommandóra költöztetése, korántsem véletlen.

1.2. Az intézmény és története

Ha a térség történetét kutatva megkerülhetetlenek a Székely Nemzeti Múzeum gyűjteményei, másfelől a múzeum történetében Orbaiszék is kiemelt szerepet játszott, az intézmény alapításától a mai napig. A Székely Nemzeti Múzeumot ugyanis – ismeretes – az orbaiszéki Imecsfalván alapították. Özvegy Cserey Jánosé Zathureczky Emília (7. ábra) 1875 júniusában fogadta kúriájában (8. ábra) a Vasady Nagy Gyula elrendezte gyűjtemények (9. ábra) első látogatóit, utóbbi itt tervezte meg a későbbi sepsiszentgyörgyi bútorzatot is (10. ábra). A szomszédos településeknek a múzeum születésében-kiépülésében játszott szerepére még visszatérünk – a gelencei szomszédság alapján lett például nagy szövetséges az első küzdelmekben, majd a két világháború közti anyaországi segélyek ügyében Jancsó Benedek (13. ábra) –, de ami kevésbé ismert, Kommandó, Zabola és Gelence fűrészzeinek deszkája, zsindele az időközben Sepsiszentgyörgyre költözött intézmény saját épületeire, majd a melléjük telepített Csíki házra is felkerült, az orbaiszéki községek fillérei pedig több esetben jelen voltak, előbb az építkezés anyagi alapjaiban, Trianon után a berendezésre gyűjtöttben, és nem egyszer a fenntartás biztosításában.

Nem mellékes a múzeumot működtető szakemberek sorában sem az orbaiszéki múzeumőrök szerepe. Roediger Lajos (12. ábra), a délvidéki Zombor múzeumőre nyugdíjasként telepedik le Kovásznán, és a Csereyné vajnafalvi villájába költözve

valósít meg jelentős néprajzi, műemlék-inventarizációs, földtani, ipartörténeti stb. munkásságot. Csutak Vilmos, a legjelentősebb múzeumigazgató, a két világháború közötti nagy tudományos programok elindítója-kivitelezője (11. ábra) Zágonban született, és úgy tűnik, a szomszédos Papolcra ugyancsak nyugdíjasként hazatérő jeles történész-levéltáros (14. ábra) Barabás Samunak köszönhetőn maradt Sepsiszentgyörgyön. Debreczi Sándor előbb múzeumi feladatot teljesítő diákként leltározza Csomakőrös értékeit, majd származása okán lendíti fel múzeumőr korában Kőrösi Csoma Sándor kultuszát.

Az intézmény legtragikusabb pillanata is orbaiszéki perspektívában a legszemléletesebb, épp Zabolán: 1945. márc. 28–29-én, miközben a múzeum evakuált anyaga bombatámadásban pusztul el a távoli Zalaegerszegen, Fadgyas Anna és Lőrincz Albert, a legendás titkárnő és az akkori ügyvezető épp a Mikes-kastély ebek harmincadjára jutó értékeit próbálja menteni kiszállásával.

A Székely Nemzeti Múzeum legutóbbi nagy bővülése pedig a mostani alkalmat is szervező, jelenleg akkreditációjára váró zabolai Csángó Múzeumnak köszönhető, de a csatlakozni kívánó kommandói állandó kiállítóhely is szemünk láttára alakult ki, gyarapodik évek óta egyik főszereplőjeként a telep fennmaradásáért folytatott kezdeményezéseknek.

2. A térség regionális öröksége

A regionális örökség tág fogalom. Orbaiszék örökségét is tematizáltan indokolt tárgyalni, de akár csak vázolni is. A művelődéstörténeti hozomány néhány szelete nagyobb nyilvánosságot nyert, épp a múzeum helyi állandó kiállításai, mint a zágoni Mikes-kúria (15. ábra) Mikes Kelement, Csutak Vilmost, Kiss Manyit idéző összeállításai révén. A térség tág értelemben vett művelődéstörténetét azonban a könyv- és levéltári, valamint a történeti örökség körítésében kézenfekvő ismertetni. A múzeum történészeknek, Cserey Zoltánnak a *Háromszék* hasábjain Binder Pállal közösen másfél évtizede megjelent alapos településtörténetei nagyon rég önálló kötetbeli kiadást kérnének. Másrészt a kistérség gazdag néprajzi örökséget tudhat magáénak. A zabolai Csángó Néprajzi Múzeum gyűjteményeit illetően sem feledhetjük, hogy a székelység kiáramlása Moldvába erről a vidékről is jól megragadható folyamat volt. Albert Ernő a Székely Nemzeti Múzeum periodikájában tett közzé vonatkozó adatokat.

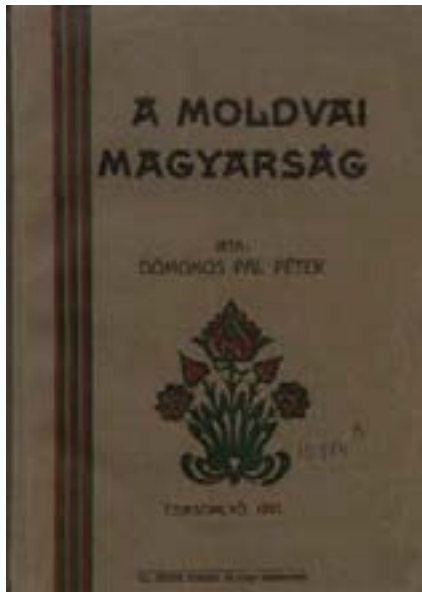
A térségbeli műkincs- és műemlékfeltárás, illetve -védelem kérdései szerencsére ismét ismertebbek. Különösen az épített örökség néhány kiemelkedő emléke esetében, mint például a középkori gelencei templom, a kutatástörténet szorosan kapcsolódik a múzeum tevékenységéhez. De az újabbkori történeti örökség,

11. ábra A Csutak Vilmos szerkesztette emblematicus Emlékkönyv

12. ábra Roediger Lajos 1910-ben

13. ábra Mottója: Egy szál virág a Jancsó Benedek sírjára...

14. ábra Barabás Samu papolci munkájának eredménye

15. ábra A zágoni kiállítóhely (Kúriák földje, Háromszék, KMMK, 2005)

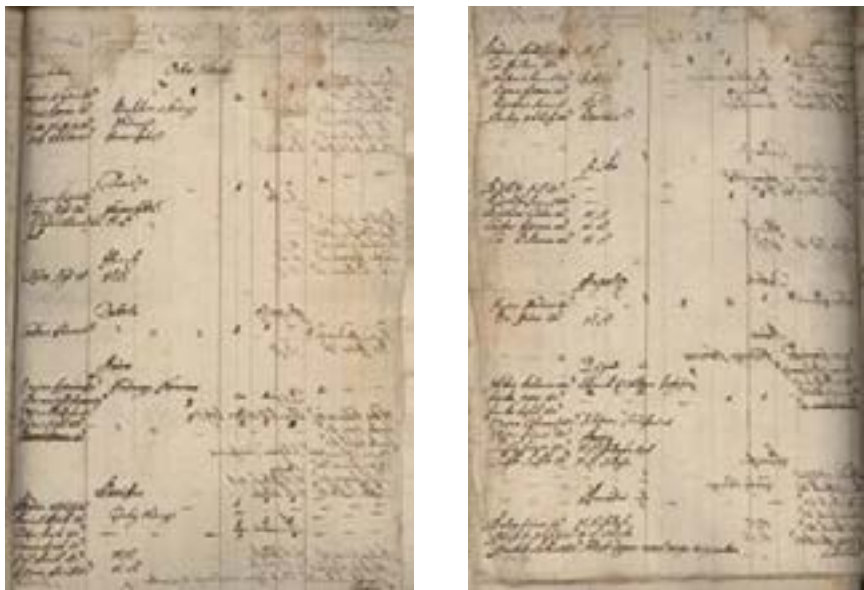
16. ábra A Törökországi levelek és az olvasók

17. ábra Kovásznai lelkész papolci halotti beszéde 1837-ből

18. ábra Nagy Imre karácsonyi cikke a Székely Népből

19. ábra Orbaiszéki lustra 1707-ből

20. ábra Armális és sorsa (fotó: Kinda István)

21. ábra Fejér Miklós helynév-térképének részlete az Acta (Siculica) 2006-ban

beleértve az ipartörténet terén is – mint a kommandói fakitermelő vasutak kapcsán – segíteni tudta a múzeum az utóbbi években a kutatást. A táj szerves kereteit adó természeti örökségről ugyancsak szót kell ejteni: a Székely Nemzeti Múzeum az érintett szakemberek és a térségre irányuló turizmus találkahelye egyben. A továbbiakban azt kíséreljük szemléletessé tenni néhány példával, hogy a Székely Nemzeti Múzeum könyvtári gyűjteményei milyen jellegű, a térség örökségére vonatkozó ismeretanyaggal szolgálnak.

2.1. Írott és nyelvi örökség

Az írott és egyáltalán a nyelvi örökség példaanyagaként levéltári, kéziratok, könyv- és sajtószemelvények egyaránt kínálkoznak:

- Aki a magas kultúra hatástörténetét kutatja, az a Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* első kiadásában a possessori bejegyzések révén tehet megállapításokat a korszakos munka olvasóit illetően (16. ábra).

- Értelmiségünk történetéhez, de egyben a nyomdatörténethez nyújtanak figyelemreméltó adatokat a populáris kiadványok: helyi lelkészeknek a 19. század első harmadában, Brassóban kinyomtatott halotti beszédei ekkori becsvágyakról, felzárkózási törekvésről tanúskodnak (17. ábra).

- A helyi hírlapok olyan kevésbé ismert adatokat, munkákat rejtenek, mint a tudománytörténeti jelentőségű 1908-as zágoni népi ház- és portaleírás (18. ábra), vagy a zabolai református nagyharang műkincsvedelmi-művészettörténeti értékű ügye az 1882-es hírekben.

- A Székely Nemzeti Múzeum 1876-ban kapcsolódott be a történeti források közzétételébe, és a székely lustrák közlésre való összegyűjtése is folyamatban volt (19. ábra), amikor a második világháború kataklizmája közbeszólt. A térségre vonatkozó egyháztörténeti forrásközlést végül így is kutatói, Szőcsné Gazda Enikő és Csáki Árpád indították el.

- A történeti emlékek forgandó sorsát nemeslevelekkel példázhatjuk: a Bethlen Gábor adományozta kovásznai Vajna armális könyvtáblába kötve maradt fenn (20. ábra), de begyűjtenivaló ma is akad, hiszen a Sidó család címereslevelét is pár éve vásároltuk.

- Az etnikai változások során, de birtokviszonyok alakulásával is veszendőbe menő helynévanyag a nyelvészet és a néprajz érdeklődési terének határán található örökségünk. Nem csupán a még kutatatlan, de esetenként a sok évtizede begyűjtött-feldolgozott adatok közzététele is tartozásunk (21. ábra).

2.2. Néprajzi örökség

Néprajzos szakemberek kimelten is értékelhetik: a Székely Nemzeti Múzeum imecsfalvi ősgyűjteménye a magyarság néprajzának is egyik legelső múzeumi

gyűjteménye volt. Vasadyék már az 1877-es kolozsvári nőipari és ipartörténeti kiállításon állandó anyagukból mutatnak be néprajzi tárgyakat (22. ábra). Ennek jelentőségét abból érthetjük meg, ha gyűjteményüket egybevetjük a Magyar Néprajzi Múzeum (akkor még a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya) 1876-os anyagával, amely kizárólag (nem-magyar) etnológiai jellegű volt. Ilyen, távoli népekről, kultúrákról valló egzotikus tárgyakat utóbbi alapítója, Xántus János Imecsfalvára is juttatott megbecsülése jeléül, már 1875-ben (23. ábra). Másrészt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1897-es megállapítása szerint a támogatásra érdemes vidéki magyar múzeumok között még ekkor is csak a Székely Nemzeti Múzeumnak volt néprajzi gyűjteménye.

A múzeum néprajzi munkájának orbaiszéki vonatkozásait nem a könyvtáros tiszte részletezni. Mindössze annyit érdemes megjegyezni, hogy a vonatkozó szakközlés legkézenfekvőbben ez esetben is a múzeum könyvtárában hozzáférhető. Az előbbi tárgycsoporthoz kapcsolódva, a néprajzi tárgyi örökség és írott örökségünk határáról a kovásznai rovásírásos gerenda irodalma kínál példát (24. ábra). Ezúttal sem hallgathatók el a jelentős tartozások: Roediger Lajos munkásságának feldolgozása folyamatban van, ő nem pusztán dokumentálást, tárgyi gyűjtést végzett a térségben, de kovásznai házában dolgozta fel a múzeum textílianyagát, készítette el Orbán Balázs Székelyföld-monográfiájának szakjegyzékeit és a regionális örökség további inventáriumait, innen járult hozzá jelentősen a két világháború közti folklorizációs törekvések szakmai kontrolljához, és készítette elő néprajzi tárgyu ismeretterjesztő előadásait is (25. ábra).

2.3. Műemlékek és műkincsek

Műemlékeink és műkincseink a regionális örökség reprezentatív szeletét képezik. Kérdésük a néprajz, a művészettörténet, az ipartörténet vizsgálódási körét is átfedi. A Székely Nemzeti Múzeum abban a szerencsés helyzetben van, hogy tevékenysége a vonatkozó magyar szakmai törekvések hőskorába nyúlik vissza: 1880-as évekbeli tudós múzeumőre, Nagy Géza az Ipolyi Arnold tanítványaként érkezik Háromszékre, és első látványos eredményeinek egyikeként éppen Csereyné hívására, éppen Gelencén kutatják meg Huszka Józseffel a község középkori templomát, megkezdve egyben a székelyföldi falfestmények feltárását (26. ábra). Ekkor figyelmezteti Csereyné a zabolai kazettás mennyezetre is, melyet majd Roediger dokumentál.

Roediger 1903-as szorgalmazására a megerősödő intézmény 1911-ben a tágabb térség első régiségvédelmi hatósági intézkedéseit is kiharcolja, és megkezdődnek a nagyobb bementések. Így kerül be Sepsiszentgyörgyre az ugyancsak orbaiszéki barátosi kazettás mennyezet (27. ábra). A két világháború között jelentős művészettörténészek fordulnak meg, dolgoznak a múzeumnak köszönhetően ezen a

22. ábra Néprajzi tárgy címkéje az 1877-os nőipari és ipartörténeti kiállításon

23. ábra Xántus János ajándékozta ceyloni könyv (fotó: Kinda István)

24. ábra Erős János leírta rováslemlék az Aluta 1970/1-ben

25. ábra Roediger Lajos előadásának plakátja

26. ábra Részlet a középkori gyalocai templom falfestményeiből (A gyalocai Szent Imre templom, T3 Kiadó, 2003)

27. ábra A barátosi református templomból be-
mentett kazettás mennyezet (fotó: Toró Attila)

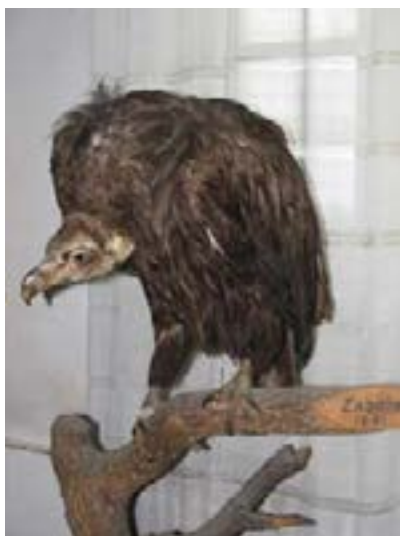
28. ábra Vázlat Keöpeczi Sebastyén József
1931-es zágoni jelentéséből

29. ábra A zabolai „csiki szárnyasoltár”
(17. század; fotó: Toró Attila)

30. ábra Tavasz Sándor a kommandói csángó telepről (Erdélyi tetők, 1938)

31. ábra 1891-ben Zabolán elejtett barát-keselyű (fotó: Kinda István)

32. ábra 1840-ben talált cőfalvi aranycsákány (Naturhistorisches Museum, Bécs; fotó: Sztáncsuj Sándor József)

33. ábra A petőfalvi múmia

34. ábra Paleolit

35. ábra A szörccsei kincs (1943) sztyeppei (szarmata?) lovasa

36. ábra A petőfalvi Árpád-kori temető sírjai
(Székely Zoltán, in: Tisicum, XII)

37. ábra K. Zoffman Zsuzsa 1971-ben írt dolgozata a zabolai Árpád-kori temetőről
(A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 19–20.)

vidéken, mint Balogh Jolán és főleg a Románia címerét is tervező Keöpeczi Sebestyén József (28. ábra). Később a már említett 1945-ös zabolai értékmentési kísérletnek köszönhetően menekül meg a Mikes család házikápolnájának csodálatos szárnyasoltára, amely ma a sepsiszentgyörgyi múzeumépületben látható (29. ábra). Népi építkezés helyben történő mentésére, muzeális célú hasznosítására is történik kísérlet, sajnos az 1796-os zágoni Albu-ház 1986-ban tűz áldozata lesz, ami a helyi felelősségre és kockázatokra is intő példa.

2.4. Természeti örökség

A térség természeti öröksége kapcsán feltétlenül felemlítendő, hogy a múzeum székelőföldi kutatóutakként ismert, két világháború közti tudományos programja a második nagy komplex magyar regionális kutatóprogram volt az id. Lóczy Lajos szervezte, 1900 körüli Balaton-kutatás után, és majd csak az 1960-as években követte a Bakony térségének ezt meghaladó súlyú természettudományos inventarizációja. Az orbszékeli havasokban 1937-ben történt kutatóutat ugyan elmosta az eső, de a fennmaradt iratok sokat elárulnak a jellegéről, a szervezés sajátosságairól és hatékonyságáról, a mögöttes kisebbségi magyar tudomány- és a művelődésszervezési koncepcióról. A geológus Bányai János és Balogh Ernő mellett a néprajzos Vámszer Géza van jelen, utóbbiak vissza is térnek pár nap múlva befejezni a rossz időjárás miatt elvégzetlen maradt munkát. Részt vesz rajta régész és a majdani székelyszeresztúri múzeumalapító Molnár István is, a programot Budapest támogatja, az utat pedig a filozófus református püspökhelyettes, a szenvedélyes természetjáró Tavasz Sándor örökíti meg, értékes látóleletet adva akár a kommandói csángótelepet illetően is (30. ábra).

A kistérségből származó gyűjtemények, adatok természetesen későbbben és korábban is szépen gyarapodnak: az ezredfordulón a múzeum történészei és az *Acta (Siculica)* periodika tesznek közzé geológiai, fürdőttörténeti dolgozatokat, a neves lepidopterológus Diószeghy László 1931-ben gyűjt a Gőr-havason a múzeumnak, és a mai állattani kiállításnak is látványos darabja a Zabolán 1891-ben elejtett barátkeselyű (31. ábra).

3. Még egyszer: térség és azt kutató-szolgáló intézmény. Intézményi lehetőségek a régészet példáján. Összegzés helyett

A példák során ismételtelen jelentkezett az a vonatkozás, hogy a terület kutatásának különböző szakágai állandó kölcsönhatásban tevékenykednek. Az adott tájhoz kötött kutatási lehetőségek magától értetődő módon interdiszciplinárisak. Orbszék Orbán Balázs általi leírása 1869-ben jelent meg a *Háromszék* kötetben,

és megjelenését épp Zaboláról támogatta a rokon Mikes Benedek. A leírás összetettsége még a nem diverzifikálódott kutatásszakasszal is magyarázható volna. De figyelmet érdemel, hogy utána épp a Székely Nemzeti Múzeum próbálta száz éven át kibővíteni-folytatni-újraéledni. A terület régészeti kutatása kifejezetten ilyen szemszögből is áttekinthető.

A térség persze kínálta a lehetőségeket. Előzményként Cófalván került elő 1840-ben Közép- és Kelet-Európa egyik legnagyobb bronzkori aranytárgy-depója (32. *ábra*): a helytörténetben a régészeti örökségnek is ott a – gyakran nagyon is látványos – helye. A következő epizód azonban már múzeumi marketing és régészet találkozásáról vall: az alakuló Székely Nemzeti Múzeumra a Vasady kiállította petőfalvi kadáver (33. *ábra*), a múzeumőr tudatos húzása hívta fel a figyelmet: ha egyiptomi nem is, de székely múmiája az imecsfalvi gyűjteménynek is van! A magyar orvosok és természetvizsgálók 1875-ös előpataki vándorgyűlésének részvevőiként Orbán Balázs és a magyar múzeumügy alapító nagyjai mellett a magyar tudományos élet olyan személyiségei tekinthetik meg, mint a dinamót-villanymotort megalkotó Jedlik Ányos.

Ha Nagy Géza az általa kezdett rendszeres kutatás révén a térség régészeti gazdagságával szembesít (zágoni, vaskori bronz depók, krasznai római aranyrudak), a nemzetközi hírű tudós László Ferencnél már a múzeumpedagógiával érintkezik a régészet: diákjait vonja be a terepmunkába-feldolgozásba. A szitabodzai paleolit leletek (34. *ábra*) ügye pedig az intézményes garanciák révén felelős tudományos munka kérdéseit veti fel: az 1911-es szakhatósági-gyűjtőterületi vita tétje nemcsak az, hogy ne fosszanak ki örökségéből idegenek egy térséget konjunkturális alapon, hanem hogy érdemben az értelmezhet csak leleteket, aki ott teljes, kimerítő feltárássra képes, és nem pusztán tudományos szuvenírek megszerzésére törekszik.

A régészeti munka első, terepbejáró szakasza még a turisztikával is jól megfér: Ferenczi Sándor 1937-es kiszállását a kovásznai dák Tündérvárra, az orbaiszéki kutatóút keretében, Tavasztyól tudjuk. Visszatérésére már a múzeum 1942. évi ásatása biztosít alkalmat. A néprajz is találkozik a régészettel: László Gyula hiába végez ugyan a múzeumnak 1943-ban hitelesítő ásatást a szörcei szarmata lelet (35. *ábra*) nyomán, de ekkori szerepe a temetők néprajzának terén jól ismert. Székely Zoltán későbbi feltárásai a petőfalvi és zabolai Árpád-kori temetőkön ettől sem függetleníthetők (36. *ábra*). A zabolai temető koponyáinak antropológiai feldolgozása (37. *ábra*) pedig azóta sem lezárt ügy, ahogy a nagypolitika sem válsztható el az említett temetők régészeti kutatásától: a felfedezésük óta eltelt évtizedekben hosszabb ideig volt kutatásuk nemkívánatos, mint szakmai tisztességgel végezhető.

*

Összegzés ürügyül egy a bemutatást követő epizód kínálkozik: a bemutatót követően nagyon jóindulatúan barát figyelmeztetett, hogy talán nem ildomos, sőt akár támadható eljárás a példaanyagot tárgyi valójában, kézből felmutatni konferencián, vetített képekkel való ismertetés helyett. Holott a bemutatás a múzeum egyik saját egységében, az anyagot kezelő szakember személyes felelősségével történt. Újabb beszélgetések nyomán fogalmazódhatott meg a figyelmeztetés addig nem tudatosult háttere: szakmánk valóban korábbi traumák és amnéziák szorításában él. Kutatóink többsége szabadúszóként, szűz terepen induló 24. órás munkaként vagy idegen intézmények gyűjteményeiben próbál adatokat szerezni témáihoz, és elfelejtettük, hogy egy el nem idegenedett regionális tudományos intézmény helye és hivatása miben is áll. Holott a gyűjtemények létrehozása csak szerves szakasza egy tudományos munkafolyamatnak, a begyűjtés előkészítése és a begyűjtötték saját szakemberekkel történő, saját intézményes keretek között megvalósuló feldolgozása között. Legyen ez irányadó Orbaiszék és a Székely Nemzeti Múzeum mint ezt a kistájt is felelősséggel szolgáló tudományos intézmény viszonyára is.